

กระตานข้าวงานวิจัยใช้ได้จริง :

พืชอาหาร พืชสมุนไพร

ข้าเหล็ก

กลุ่มวิจัยพฤกษศาสตร์และพืชไร่พืชสวน
สำนักคุ้มครองพันธุ์พืช กรมวิชาการเกษตร
ประจำเดือนกันยายน ๒๕๖๔

- ชื่อวิทยาศาสตร์** : *Senna siamea* (Lam.) H.S. Irwin & Barneby
- วงศ์** : Fabaceae (Leguminosae-Caesalpinioideae)
- ชื่อสามัญ** : Cassod tree, Thai copper pod
- ชื่ออื่น** : ข้าเหล็กใหญ่ (ภาคกลาง) ข้าเหล็กแก่น (ราชบุรี) ข้าเหล็กหลวง (ภาคเหนือ) ข้าเหล็กบ้าน (ลำปาง, สุราษฎร์ธานี) ผักจี๊ลี่ (เงี้ยว-แม่ฮ่องสอน) มะข้าเหล็กพะโต (กะเหรี่ยง-แม่ฮ่องสอน) ยะหา (มลายู-ปัตตานี)

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ไม้ยืนต้นขนาดกลาง สูง 8 - 15 เมตร แตกกิ่งก้านเป็นพุ่มแคบ เรือนยอดเป็นพุ่มแคบ ๆ ทั่วสีเขียวเข้ม เปลือกสีเทาปนน้ำตาลอ่อน ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนก ออกเรียงสลับ ใบย่อยรูปขอบขนาน มีใบย่อย 13 - 19 ใบ หรือมากกว่านี้ รูปรี กว้าง 1.5 เซนติเมตร ยาว 4 เซนติเมตร ปลายใบเว้าตื้นๆ โคนใบมน ขอบใบเรียบ แผ่นใบเรียบ สีเขียว ก้านใบรวมสีน้ำตาลแดง ใบอ่อนมีขนสีน้ำตาลอมเขียว ดอก ออกเป็นช่อแบบช่อแยกแขนงที่ปลายกิ่ง ดอกสีเหลือง รวมกันอยู่เป็นกระจุกที่ปลายก้าน กลีบเลี้ยงกลม มี 3- 4 กลีบ ปลายมน กลีบดอกมี 5 กลีบ ปลายมน โคนเรียว หลุดร่วงง่าย ก้านดอกยาว 1-1.5 เซนติเมตร เกสรเพศผู้มีหลายอัน ผล เป็นฝักแบนยาว ค่อนข้างหนา สีน้ำตาล อวบ กว้าง 1.3 เซนติเมตร ยาว 15-23 เซนติเมตร เมล็ดมีหลายเมล็ด มีสีน้ำตาล รูปร่างกลม จำนวน 20 - 30 เมล็ด ต่อ 1 ฝัก

การใช้ประโยชน์

- ส่วนที่ใช้** : ดอก ราก ลำต้นและกิ่ง ทั้งต้น เปลือกต้น แก่น ใบ ฝัก เปลือกฝัก ใบแก่
- เนื้อไม้** : ใช้ส่วนแก่นเป็นยาระบาย ฟอกเลือดในสตรี
- ลำต้นและกิ่ง** : เป็นยาระบาย รักษาโรคผิวหนัง แก้โรคกระษัย แก้นิว ขับปัสสาวะ ขับระดูขาว
- ราก** : ระงับอาการชัก รักษาไข้ รักษาโรคเหน็บชา ทาแก้เส้นอัมพฤกษ์ให้หย่อน แก้ฟกช้ำ แก้ไข้บำรุงธาตุ ใช้ฉีดลำแดง
- ดอก** : รักษาโรคเส้นประสาท ใช้เป็นยานอนหลับ ขับปัสสาวะ รักษาเนื้องอก รักษาหืด รักษาโรคโลหิตพิการ ผายธาตุ
- ใบอ่อน ดอกตูมและแก่น** : มีสารกลุ่มแอนทราควิโนนหลายชนิด มีฤทธิ์เป็นยาระบายนอกจากนี้ยังพบสารซึ่งมีฤทธิ์กดประสาทส่วนกลางทำให้อ่อนหลับ - รักษาโรคบิด โรคเบาหวาน แก้ร้อนใน รักษาฝีมะม่วง เป็นยาระบาย ลดความดันโลหิตสูง ขับพยาธิ

ตำรับยา

- ยาแก้ฟกบวม** : ใช้รากไม้ข้าเหล็กบ้าน ข้าเหล็กป่า ข้าเหล็กเสา ต้มกิน
- ยาแก้ร้อนใน** : ใบเหล็กอ่อนๆตำกับเกลือให้ละเอียด แล้วคั้นเอาน้ำ ถ้าน้ำน้อย เติมน้ำบริสุทธิ์ลงพอสมควร กรองด้วยผ้าสะอาดรับประทานหาย

สารน่ารู้

- ยอดข้าเหล็กจุ่มน้ำ นำมาผิงไฟแล้วบีบเอาน้ำดื่มกินแก้ไอ น้ำยาที่ได้ยังใช้อมไว้ในปากจะช่วยเรื่องปวดฟันเนื่องจากฟันโยก ช่วยให้เหงือกกระชับ ลดการอักเสบและหายปวดฟัน (แต่ไม่ใช่ปวดฟันเนื่องจากฟันผุ)

ที่มาของข้อมูล : นางสาววิลาสินี จิตต์บรรจง
นักวิชาการเกษตรชำนาญการพิเศษ